

tartıştığını söyleyen müellife göre okunan şeyin (Kur'an) okuma fiilinden ayrılması imkânsız gibi görünüyorsa da Kur'an'ı telaffuz etmek biri kulun ameli (okuma), diğeri okunan şey (Kur'an) olmak üzere iki mânâ ifade eder; bunlardan amel mahlûk, okunan ise gayri mahlûktur. Böylece Buhârî'nin bu konudaki görüşünü benimseyen müellif imanın mahlûk olup olmadığı konusuyla ilgili tartışmaları kaydeder ve müslümanlar arasında imanın mahlûk olmadığı tartışmasına Cehm b. Safvân'ın te'vil kapisını açmasının sebep olduğunu belirtir.

el-İhtilâf fi'l-lafz, Selef'in itikadî görüşlerini nakletmesi yanında İslâm akaidinin tedvinine ve Ehl-i sünnet kelâm sisteminin teşekkülüne malzeme hazırlayan eser olması bakımından da önemli bir kaynaktır. Eserde akaiden başka edebiyat, fıkıh ve hadis sahalarında da bazı önemli noktalara temas edilir. *Te'vilü muhtelifi'l-hadis*'inde müteceviz bir üslûba ve Kerrâmiyye ile Müşebbihe'yi andıran bir zihniyete sahip olan, kendisine nisbet edilen *el-İmâme ve's-siyâse*'de bir nâsibî olarak dikkati çeken İbn Kuteybe, son eserlerinden biri olan *el-İhtilâf fi'l-lafz*'da orta yolu bulmuş ve eski katı tutumundan vazgeçmiş görünmektedir.

Eser ilk defa M. Zâhid Kevserî'nin eklediği tenkit ve şerh mahiyetindeki notlarla neşredilmiştir (Kahire 1349/1930). Risâlenin Gösta Witesman (Leiden 1960) ve Ali Sâmî en-Neşâr – Ammâr et-Tâlibî tarafından ('*Akâ'idü's-selef* içinde, İskenderiye 1971, s. 223-252) yapılmış iki neşri daha vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Kuteybe, *el-İhtilâf fi'l-lafz* (nşr. M. Zâhid el-Kevserî), Kahire 1349, neşredenin girişi, s. 2-5; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 186; Sezgin, *GAS*, I, 601.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

İHTİLÂFÜ'İ-HADİS

(bk. MUHTELİFÜ'İ-HADİS).

İHTİLÂM

(الإحتلام)

Rüyada cinsel haz duyup cünüp olmak anlamında fıkıh terimi.

Sözlükte **hulm** (hulum) ve bu kökten türeyen **ihtilâm** "rüya görmek, ergenlik çağına ulaşmak" mânalarına gelir. Hulm rüya ile eş anlamlı olmakla birlikte rüya

daha çok hayırlı ve güzel olan, hulm da şer ve kötü olan şeyleri görme anlamında kullanılır. İhtilâm, sözlükteki kullanımına paralel olarak fıkıh ilminde "rüyada cinsel zevk veren bir ilişki ve davranışta bulunduğunu görme, ergenlik çağına ulaşma" şeklinde terim anlamı kazanmıştır. Kur'an-ı Kerim'de hulm kelimesi "ergenlik çağı" mânasında iki âyette (en-Nûr 24/58-59), "rüya" anlamında ve çoğul olarak (ahlâm) yine iki âyette geçmektedir (Yûsuf 12/44; el-Enbiyâ 21/5). Hadislerde de gerek bu kelimeler gerekse ihtilâm sözlük ve terim anlamlarında sıkça kullanılmıştır (Wensinck, *el-Mu'cem*, "hulm" md.).

İhtilâm, guslû gerektiren mânevî kirlilik (cenâbet) hallerinden biri olup çeşitli hadislerde, bir kimsenin uyandıktan sonra rüyada ihtilâm olduğunu hatırlamasına rağmen ıslaklık (meni) görmemesi durumunda guslûn gerekmeceği, ihtilâm olduğunu hatırlamasa bile uyandıığında meni gören kimsenin ise gusletmesi gerektiği belirtilmiştir (Ebû Dâvûd, "Tahâret", 94; Tirmizî, "Tahâret", 82; İbn Mâce, "Tahâret", 112; Dârimî "Vuđû", 77). Fakihlerin büyük çoğunluğu bu hüküm üzerinde ittifak etmekle birlikte uykudan uyanınca görülen ıslaklığın meni mi, cinsel organın sertleşmesinden kaynaklanan mezi mi veya bir hastalık sebebiyle gelen bir akıntı mı olduğu hususunda şüpheye düşen kimsenin durumuyla ilgili farklı görüşler ileri sürülmüştür. Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî fakihlerine göre böyle bir kişi gusletmek zorundadır. Ancak Hanefîler'den Ebû Yûsuf, kişinin rüyada ihtilâm olduğunu hatırlamaması halinde gusletmesi gerekmediğini ileri sürmüştür. Mücâhid, Katâde ve bazı Şâfiî fakihlerine göre ise bu durumda guslû vâcib olmamakla birlikte şüpheden kurtulmak için gusletmek ihtiyata daha uygun bir davranıştır. Şâfiî mezhebinde meşhur görüş, ıslaklığı değerlendirme ve ona göre hareket etme hususunun kişinin kendi tercihi bırakılması yönündedir. İdrar yollarında herhangi bir tıbbî müdahale sebebiyle menisi dışarıya akmayan kimsenin de rüyada orgazm olması halinde ihtiyaten gusletmesi uygun olur.

Hiç ihtilâm olmamak veya sıkça ihtilâm olmak kişilerin fizikî ve biyolojik yapıları, cinsel ihtiyaç ve arzularıyla yakından ilgili olup bu durum hem erkekler hem de kadınlar için söz konusudur. Kadın sahâbîlerden Ümmü Süleym, Hz. Pey-

gamber'e gelerek ihtilâm olan kadının erkekler gibi gusledip etmeyeceğini sormuş, Resûl-i Ekrem de, "Suyu gördüğü zaman gusletmelidir" demiştir (Buhârî, "Guslû", 22; "İlim", 50; Müslim, "Hayız", 32; Nesâî, "Tahâret", 130). Kadınlara guslûn gerekli olması için genellikle fakihler, hadiste işaret edilen ve meni diye andırdıkları sıvının cinsel organın dış bölümüne kadar çıkmasını şart koşarken kadınlardaki akıntının erkeklerdeki gibi görülemeyeceğini, bunun işaretinin cinsel haz olduğunu söyleyen diğer bazı fakihler ise hadiste geçen "görme" ifadesini "bilme, anlama" şeklinde yorumlamıştır. Bunlara göre kadın rüyada orgazm hazzını duymuşsa gusletmesi gerekir (Kâdîhan, I, 43; Nevevî, *Ravzatü't-tâlibin*, I, 196; Aynî, III, 132). Esasen günümüzde tıbbî açıdan, kadının erkek gibi bir menisinin bulunmadığı ve orgazmına özel bir sıvının eşlik etmediği, rahim ağzı çevresindeki salgı bezlerinin cinsel organı ıslak tutmak için normal olarak salgıladığı sıvının cinsel temas halinde biraz daha arttığı ve bunun da kadının fizyolojik durumuna veya rahim ağzında bir hastalık bulunup bulunmamasına göre azalıp çoğaldığı bilinmektedir. Bundan dolayı son görüş daha isabetli görünmekte olup hadisteki ifadeyle de orgazm sırasında söz konusu sıvıdaki artışın kastedildiği veya kadının durumunun erkeğin durumuna benzetildiği söylenebilir. Nitekim bazı hadislerde sudan söz edilmeyip erkek gibi kadının da rüyada ihtilâm olması halinde gusletmesi gerektiği belirtilmiştir (Müslim, "Hayız", 29).

İhtilâm olma kişinin ergenliğe ulaşmasının, dinî ve hukukî hükümlerden sorumlu tutulmasının (mükellef) alâmetlerinden biri kabul edilmiştir. Kişi ihtilâm olmakla çocukluk döneminden çıkıp anne veya baba olabilecek bir olgunluğa ulaşmış, böylece bütün hukukî ve dinî hükümler açısından tam ehliyete sahip olmuştur (bk. BULÛĞ; EHLİYET). Bu sebeple ergenlik çağına ulaşan çocukların anne ve babalarının yatak odasına habersiz girmemeleri istenmiştir (en-Nûr 24/59).

İhtilâm olan kimse cünüp sayıldığı için namaz kılmaya, Kur'an okuma ve Kur'an'a dokunmaya, Kâbe'yi tavaf etme gibi ibadetleri yerine getirebilmesi için gusletmesi gerekir (bk. CENÂBET; GUSÛL). Ancak ihtilâm oruç, hac veya itikâf gibi ibadetleri bozmaz ve bunların ifa edilmesi için bir engel teşkil etmez.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-Arab, "hulm" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "hulm" md.; Dârimî, "Vuđû", 77; Buhârî, "Gusûl", 22, "İlim", 50; Müslim, "Hayız", 29, 32; Ebû Dâvûd, "Tahâret", 94; İbn Mâce, "Tahâret", 112; Tirmizî, "Tahâret", 82; Nesâî, "Tahâret", 130; Cezîrî, *el-Mezâhibü'l-erba'a*, I, 107-109; Gazzâlî, *el-Vasîf fi'l-mezheb* (nşr. Ahmed Mahmûd İbrâhîm), Kahire 1417/1997, I, 341-344; Kâdîhân, *el-Fetâvâ*, I, 43-45; İbn Kudâme, *el-Muğnî* (Herrâs), I, 201-203; Nevevî, *el-Mecmû'*, II, 138-140, 142; a.mlf., *Şerhu Müslim*, III, 198-199, 219-225; a.mlf., *Ravzatü't-tâlibîn* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd – Ali Muhammed Muavvaz), Beyrut 1414/1992, I, 196; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, Kahire 1392/1972, III, 131-132; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, I, 41, 42, 44; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ'*, I, 139-141; *el-Fetâvâ'l-Hindiyeye*, I, 14-15; Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî, *el-Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebir*, Kahire 1328, I, 126-127; "İhtilâm", *Mu.F.*, III, 200-207; "İhtilâm", *Mu.F.*, II, 95-99.

ORHAN ÇEKER

İHTİLÂS

(bk. REVM).

İHTİLÂS

(الإختلاس)

Başkasına ait bir malı el çabukluğuyla alıp kaçma anlamında fıkıh terimi.

Sözlükte "kapıp almak, çalmak, fırsatını kollayıp bir malı alıp kaçmak" gibi anlamlara gelen **ihtilâs**, İslâm hukukunda bu sözlük anlamıyla bağlantılı olarak özel bir koruma altında bulunmayan menkul bir malı, sahibinin ya da yetkili kimsenin rızâsı olmadan ve zor kullanmadan hile ve el çabukluğu ile alıp kaçmayı ifade eder. Bu fiili işleyene **muhtelis** denir. Fıkıh literatüründe **ihittâf** da ihtilâsla eş anlamlı olarak kullanılır. Türk ceza hukukunda ihtilâs zimmet suçunun, ortaya çıkmasını önleyecek ve ilgili mercileri aldatacak biçimde hile ve hud'a ile işlenmiş mevsuf şekli ya da zimmetten bağımsız ve daha ağır ayrı bir suç olarak anlaşılmalıdır. fıkıhtaki terim anlamıyla ilgisi hayli zayıf olmakla birlikte eylemin odağında hile ile aşırma bulunduğu için kelimenin kök anlamıyla irtibatı kurulabilmektedir.

Hadislerde ihtilâs kelimesinin sözlük anlamı çerçevesinde ve küçük çaptaki hırsızlıkları ifadede kullanıldığı görülür. Bir hadiste, namaz esnasında sağa sola bakınma şeytanın namaz kılandan çaldığı kısım olarak nitelendirilir (Buhârî, "Ezân", 93; Ebû Dâvûd, "Şalât", 161; kelimenin benzer kullanımları için bk. Ebû Dâvûd, "Hudûd", 15; Tirmizî, "Ka'fu's-sârik", 5, "İlim", 5). Ancak kelimenin fıkıh literatür-

ründe terim anlamı kazanması ve benzeri kavramlarla farkının belirlenmeye çalışılması, "Hain, müntehib ve muhtelisin eli kesilmez" hadisinden (Ebû Dâvûd, "Hudûd", 14; Tirmizî, "Hudûd", 18; Nesâî, "Ka'fu's-sârik", 13) ve bu hadis etrafında cereyan eden tartışmalardan kaynaklanır. Hadis şârihleri burada hain ile, mal sahibinin güvenini kazanarak malını gizlice alan ya da inkâr eden, müntehib ile zorla ve alenî şekilde, muhtelis ile de hile ve el çabukluğuyla mal çalan kimsenin kastedildiği ve bu eylemlerin önlenebilir olması, şikâyet, takip ve ispatının kolaylığı gibi sebeplerle hırsızlık ölçüsünde ağır bir suç teşkil etmediği, bunun için de ona denk bir ceza önerilmediği görüşündedir. Araplar arasında, fakir ve kimsesiz olup günlük ihtiyacını karşılayacak şekilde küçük çapta hırsızlıklar yapan kimselere (saâlikü'l-Arab) daha müsamahalı bakılıp onların terim anlamıyla hırsızlardan ayrı tutulmuş olmasının da bunda payı vardır (Yûsuf Halîf, s. 21-34). Klasik fıkıh doktrininde **serika** terimiyle ifade edilen ve haddi gerektiren hırsızlık suçunda koruma altındaki bir malın gizlice çalınması, gasp ve hırâbede (eşkıyalık) başkasına ait bir malın zor kullanılarak alınması söz konusu olduğundan ihtilâs, eylemin alenîliği ya da zor yerine el becerisiyle işlenmesi yönüyle farklılık arzeder. "Yağma" ve "el koyma" anlamına gelen **inihâb** kavramı ise işlenişinde alenilik ve güç kullanma ön planda olması sebebiyle ihtilâstan çok gasba daha yakın bir içerikle taşır. Buna göre muhtelis ile, bir kimsenin üzerinde veya ona ait evde ya da dükkân gibi bir yerde bulunan malını onun dalgınlığından yararlanarak alıp kaçan kimse kastedilir ve bu yönüyle yine literatürde ayrı bir kavram olan **tarrâr** ile (yankesici) yakın bir anlama sahiptir. Nitece itibarıyla fakihlerin, had grubunda yer alan hırsızlık ve hırâbe suçlarına hukukî bir tanım getirmekte hayli özenli davrandıkları, bunun dışındaki çalma eyleminin çeşitli türlerini ifadede, aralarında terim birliğinin bulunmadığı ve ihtilâs kavramının da çok yerde haddi gerektiren hırsızlık suçunun oluşması için gerekli görülen gizlice alma, hırz, nisab gibi şartların tam bulunmadığı çalma eylemlerini kapsayan geniş bir içerikle kullanıldığı söylenebilir.

Hırsızlığın bir türü olması hasebiyle dinen, ahlâken ve hukuken günah ve suç olmakla birlikte haddi gerektiren hırsızlığın şartlarını tam taşımadığı için ihtilâsın teknik anlamıyla hırsızlık kapsamına girmediği görüşü ağır basmış ve nasıl cezalandırılacağı fakihler arasında ayrı bir

tartışma konusu olmuştur. Bu suçun maddî unsurlarını suçlu, çalma eylemi ve çalınan mal, mânevî unsurunu da fâilin suç işleme kastı teşkil eder. Fâilin akıllı ve bâliğ olması suçun oluşmasının değil ceza ehliyetinin şartıdır. Daha çok açtıkları ve kolayca taşınabilen malların alınıp çıkarılması şeklinde gerçekleşen ihtilâsta çalma eylemi hırsızlığa göre kısmen alenîdir ve bu husus, ihtilâsı haddi gerektiren hırsızlıktan ayıran kriterlerden biri kabul edilir. Malı sahibinin eylemden bilgi sahibi olabileceği bir tarzda almak, meselâ bir kimsenin açtıktaki bir malını kendisinin de bulunduğu sırada evinden almak da ihtilâs sayılmakta, hırsızlık suçundaki gizlice almak ya da malı sahibinin izni ve bilgisi dışında almak şartının tam oluşmadığı çalma eylemleri bu kapsamda mütalaa edilmektedir.

İhtilâs eyleminin odağında malın açığatan alınması niteliği bulunduğundan suçun teşekkülü için çalınan malın koruma altında olması şart değildir. İhtilâsın hırsızlıktan bir diğer farkı da ihtilâsta çalınan malın belirli bir ekonomik değere (nisab) sahip olmasının şart görülmeysidir. Buna karşılık çalınan malın eylem esnasında başkasına ait bulunması, mütekavim ve mülkiyet altında bir mal olması gibi şartlar açısından ihtilâs hırsızlık suçundan farklı değildir. Suçun mânevî unsurunu teşkil eden malın sahiplenme maksadıyla alınması şartı açısından da durum böyledir. Çünkü mütekavim olmayan veya mubah olan mallar hukuken koruma ve dokunulmazlık taşımadığı gibi başkasına ait bir malı taşımak, kendi malı zannederek ya da daha sonra iade etmek üzere almak ihtilâs sayılmaz.

İslâm hukukçularının büyük çoğunluğuna göre ihtilâs fiili, cezası kanun koyucu veya hâkimlerin takdirine bırakılan ta'zîr suçları grubunda yer alır. Fakihler bu konuda yukarıda zikredilen hadise dayanarak, ayrıca suçun alenen işlenmiş olması, malın koruma altında olmayışı, suçun önlenmesinin mümkün, takip ve ispatının kolay olduğu gibi açıklamalar yaparak muhtelise el kesme cezasının verilmeyeceğini, ancak ta'zîr cezası ile cezalandırılacağını ifade etmişlerdir. Hatta bu konuda fakihler arasında icmâ bulunduğu iddiaları da vardır. Bu genel kabulde ayrıca, el kesme cezasını sınırlandırma ve suç bu cezayı haklı kılacak bir ağırlık kazanmadıkça daha alt cezalarla yetinme fikri, ihtilâsın da genelde evlerde, çarşı pazarda alenî mallara karşı işlenen küçük çaptaki hırsızlıklar şeklinde görülme-